

A tatár hódítás szétrombolt szinte minden olyan orosz várost, amely az általa elfoglalt területen helyezkedett el. A pusztítások után a városok újjáépülhettek, amint újjá is épültek. Sokkal nagyobb kárt okoztak a tatárok azzal, hogy jelenlétükkel, zaklatásaikkal megakasztották a szépen megindult fejlődést, évszázadokon keresztül gátolták az orosz városok felvirágzását.

Az ősi orosz városok külső képét illetően főleg az archeológia eredményeire vagyunk utalva. A városokat falak övezik, a piactéren szép kőépületek emelkednek, templomok, hidak ékesítik a várost. Természetesen nem szabad elfelejtenni a faépületekről, mint a régi orosz építőművészet jellegzetes termékeiről.

T. külön fejezeteket szentel a városi kultúrának, az írásbeliség emlékeinek, a társadalom életét szabályozó különféle jogkönyveknek, statutumoknak és a szépirodalmi jellegű írásbeli emlékeknek. E korai időszakban is lehetett már városi irodalomról beszélni Oroszországban (elég ha Novgorodra utalunk).

A kötet második részében területi egységeként haladva egyenként ismerteti az orosz városokat, amely fogalom magába foglalja a város tágabb környezetét is (Kijev, Perejaszlav, Volinszk, Halics, Csernyigov, Szmolenszk, Polock, Novgorod, Rosztov, Szuzdal és Rjazan).

T. igen nagy szolgálatot tett a nemzetközi várostörténeti kutatás ügyének e nagy szakértelemmel és széles látókörrrel megírt könyve közreadásával. Úgy gondoljuk, a magyar kutatót is kell, hogy ösztönözze saját történelmünk még homályba burkolt kérdéseinek tisztázására.

Bélay Vilmos

Bascapè, G. C.: **I sigilli dei comuni italiani nel medio evo e nell'età moderna. Studi di paleografia, diplomatica storia e araldica in onore di Cesare Manaresi.** Dott. A. Giuffrè Editore, Milano 1953, 59—123. old., I—VIII. tábla

A szfragisztika igen régi tudományág, mégis Európa-szerte elhanyagolták a városi pecsétek feldolgozását. Pedig ez a várostörténész számára nélkülözhetetlen, hiszen a pecsét maga is történeti forrás, és a pecséthasználat változása a város jogi szerkezetének alakulásával áll kapcsolatban. Ezért érdeklődéssel vettük kezünkbe az olasz városi kommunák pecséteiről szóló munkát. Szerzője, Bascapè, ismert olasz szfragisztikus, aki sorozatos tanulmányokban dolgozza fel az olasz pecséthasználat történetét.

Első fejezetében a kommunák XII. századi oklevéladó gyakorlatából kiindulva a pecséthasználat kialakulásával foglalkozik. Kutatási körét leszűkíti Észak- és Közép-Itália városaira, csak ezek érték el a kommunák szabadságát, és ezért a szicíliai királyság városaira elszórt adatoknál többet nem találunk. Észak-Olaszországban a XII. század közepén jelennek meg a városi pecsétek (Róma 1148, Milánó 1155, Pisa 1160), ami be-

illik az európai fejlődésbe is (Köln 1149, Mainz 1150). Csak a korán önállóvá lett Velence előzi meg ezeket a városokat. A század vége felé, a konstanzi béke után a felszabadult lombard városok tömegesen kezdik el a pecséthasználatot. A városi pecsétek többnyire viaszból készülnek, a bulla ritka, leginkább csak velencei területen használatos. A legtöbb pecsét kerek. A városok nagy része leoninus hexametert vésetett pecsétjére, és ezt annyira fontosnak tartották, hogy a XIII. század végétől egyes szerzők már pecsétvers gyűjteményeket állítanak össze. Ezek a köriratok — mondhatnánk jelmondatok — nem egy esetben történeti adatokat is tartalmaznak, és a pecsétképpel összekapcsolva igen gyakran forrásul szolgálnak a város jogi helyzetére.

Különösen fontos a pecsét típusokkal foglalkozó fejezet. Tanulságos az a megállapítása, hogy a pecsétkép — legalábbis a pecséthasználat első századában — szinte minden esetben függ a város politikai helyzetétől. Pl. lovaspecsétet csak olyan város használt, amelyet a nemesség kormányzott. A topográfikus ábrázolás (vár, városkép, templom, híd stb.) ezzel szemben az autonómia jelképének tekinthető. A szenteket ábrázoló pecsétek már később jelennek meg, a kommunák második korszakában, s alkalmazásuk egybeesik a városi nemesség hatalmának megtörsévével és a néppárt hatalomra jutásával. Ezekon kívül találunk heraldikai, szimbolikus és mitológiai elemeket tartalmazó, továbbá „beszélő” pecséteteket. Közülük nem egy a város politikai helyzetével áll kapcsolatban. A császári hatalom megszilárdulása a város felett a császári sas felvételében mutatkozik, a pápai uralmat viszont Szent Péter kulcsai jelképezték. Változhat a pecsét a guelf vagy ghibellin párt hatalomra jöttével, pl. a XIII. század végén számos guelf város veszi fel pecsétjébe a párt vezetőinek tekinthető nápolyi Anjou-királyok liliomait. Ezek a típusok keverve is jelentkeznek.

Az utolsó fejezet a pecsétnek a város politikai és közigazgatási életében betöltött szerepét ismerteti. Itt, szemben Németországgal, a pecsétnek nem adminisztratív, hanem állampecsét jellege domborodik ki. Eredetileg csak egy pecsétet használ a város, még az 1250. évi bolognai statutum is kimondja: „tantum unum sigillum sit in comuni”, azonban már ebben az időben a városok többsége számos egyéb (s. parvum, secretum, mercationum, telonei stb.) pecséttel él. Mindegyiknek megvan a maga külön szerepe: más ügyben más pecsétet használnak. A nagypecsétre nagyon vigyáznak, csak a legfontosabb ügyekben veszik elő.

Szerzőnk hatalmas anyagot gyűjtött össze, képtábláin 96 pecsét képét közli; ehhez még szövegekőzti ábrák is járulnak. A szövegben is találunk pecsétleírásokat. Ennek ellenére a tanulmány elolvasása után az olvasó nem érzi magát mindenben kielégítettnek. Bőségesen idézi ugyan a külföldi szakirodalmat, Ewald, Seyler, Roman stb. műveit, a kölcsönhatás vagy rokonfejlődés problémája azonban fel sem merül benne. Nem veti össze felhasznált anyagát a nem városi pecsétekkel sem, pedig a városi pecséteken látható ábrázolások nemcsak városi pecséteken tűnnek fel. Nem vizsgálja a pecsétek művészettörténeti vonatkozásait sem. A hatások és összeköttetések vizsgálata több problémát vet fel.

A városi pecséthasználat egy időben kezdődik Olaszországban és a Rajna-vidék városaiban. Itt is találunk, ha nem is mindig leoninus, verses jelmondatokat a pecséteken. De maga a leoninus is elterjedt Franciaországban, Angliában, sőt Norvégiában is. Bergen város pecsétjének körirata pl. a pisai típusal rokon leoninus. Még sem kell okvetlenül olasz hatást feltételeznünk, mert Vilmos angol király XI. századi pecsétjén már ezt a versmértéket találjuk. Bergen pecsétje viszont kettős pecsét, ami ellentmond az olasz hatásnak. Mindezzel rá kívántunk mutatni arra, hogy nem elégséges a szfragisztikában egyszerűen leírni a pecsét jellemző vonásait, hanem rá is kell mutatni az összefüggésekre, ami viszont a fentiek szerint igen bonyolult feladat.

Nem kielégítő a pecséthasználat és a diplomatika összefüggése sem. Ezzel az első és utolsó fejezet is foglalkozik, helyesebb lett volna ezek összefoglalása. Részletesebben kellett volna foglalkoznia az egyes pecsét-fajok jogi jelentőségével. Nem mutat rá arra, hogy a magánjogi írásbeliségre milyen hatással volt a városi pecsétes oklevél. Igaz, a római jog hatására Olasz- és Dél-Franciaországban a notáriusi oklevél honosodott meg, de éppen ezért rá kellett volna mutatnia a pecsétes és notáriusi oklevelek használatának eseteire.

Minden hiányossága ellenére mind a várostörténész, mind a szfragisztikus haszonnal forgathatja Bascapè munkáját.

Kubinyi András

Pitz, Ernst: Die Entstehung der Rats Herrschaft in Nürnberg im 13. und 14. Jahrhundert. Schriftenreihe zur bayerischen Landesgeschichte. 55. köt. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1956, X+168 old.

A középkori város általában úgy él a köztudatban, mint ahol a közigazgatási és bíraskodási funkciókat egy, a polgárság köréből választott testület gyakorolja, tehát széleskörű autonómiával rendelkezik. Bár a középkorvégi városok többségében valóban ez a helyzet, kezdetben nem mindenütt volt így. A telepített városok egy részét leszámítva majdnem mindenütt hosszas fejlődés után nyerte csak el a teljes szabadságát a város. Sok helyen, mint pl. Kölnben is, a kommunális mozgalom csak erőszak alkalmazásával tudta kikényszeríteni jogait a városúrtól. Más-hol majdnem békésen zajlott le a fejlődés. Ez utóbbira Nürnberg az egyik legjobb példa. Pitz, aki a városi írásbeliség szakértője, a nürnbergi városi könyvek (Achtbuchok és Satzungsbuchok) tanulmányozása során találkozott szembe a problémával. Munkája tulajdonképpen a városkönyvek városszervezetjogi feldolgozásának tekinthető. Az ezekben feljegyzett jogesetek szinte napi dátumra mutatják a városi szervezet változását. Le gnehezebb helyzetben a kezdeti szakasz ismertetésénél volt a szerző, u gyanis az Achtbuchok csak később kezdődnek. II. Frigyes 1219-es privilégiuma csak a városi kereskedők helyzetén javított: a